

Артеменко Л. П., к.е.н., доц.,
Клюквіна М.С.
Національний технічний
університет України «КП»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Досліджено питання забезпечення економічної безпеки в умовах низьковуглецевого розвитку та основних проблем даного процесу. Показано зв'язок між реалізацією низьковуглецевого розвитку та забезпеченням економічної безпеки країни. Головною особливістю низьковуглецевого розвитку, яка дає змогу посилити економічну безпеку, є мінімізація споживання енергетичних ресурсів підприємствами та населенням в процесі реалізації виробничо-господарської та повсякденної діяльності, зниження рівня забруднення атмосфери та скорочення емісії парникових газів, при максимальному рівні експлуатації наявних потужностей.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день інтенсифікація процесів глобалізації і транснаціоналізації економіки поглиблює проблему виснаження екологічної складової господарського розвитку. Глобалізаційні процеси стають причиною господарського перенавантаження та нераціонального господарювання з вичерпанням екологічної місткості довкілля [1]. Саме тому, виникає ситуація необхідності постійного видозмінення наявних економічних підходів до розв'язання низки проблем економічного, екологічного, соціального характерів, а отже розширення категоріального апарату в рамках проблеми забезпечення сталого розвитку. Відповідно саме поняття «сталий розвиток» набуває наповненості іншими економічними категоріями: «зелена економіка», «нова економіка» «зелений бізнес», «низькоентропійний розвиток», «низьковуглецевий розвиток», тощо [1, 2, 3, 4]. Поряд з цим, актуалізація питання економічної безпеки та пошук нових шляхів її забезпечення формують необхідність розгляду низьковуглецевого розвитку, в якості першочергового з можливих варіантів забезпечення сталого розвитку суспільства. Поряд з цим вплив низьковуглецевого розвитку, як імперативного елемента становлення зеленої економіки та сталого розвитку, на процес забезпечення економічної безпеки держави наразі залишається недостатньо дослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підтримки економічної безпеки країни, а також обґрунтування інституційних меж функціонування соціально-економічної системи України було досліджено в роботах вітчизняних вчених. Академік В. М. Геєць обґрунтував стратегію розвитку економіки України на довгострокову перспективу, деталізував зміст

державної політики щодо шляхів, джерел і механізмів забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки України [5]. У працях Е. М. Лібанової розкрито соціально-демографічні аспекти людського розвитку. В. П. Вишневський обґрунтовує концептуальні орієнтири розвитку української промисловості [6]. Під науковим керівництвом Б. М. Данилишина розроблено концептуальні засади сталого розвитку України, Загальнодержавну програму розвитку малих міст України [7]. **Невирішена раніше частина загальної проблеми.** Поряд з цим під впливом керованих та некерованих факторів зовнішнього і внутрішнього впливу питання економічної безпеки на сьогоднішній день в теоретичній та практичній площині набуває швидких змін. В процесі максимальної актуалізації питання збереження ресурсів необхідним є дослідити основні проблеми забезпечення економічної безпеки в умовах низьковуглецевого розвитку, що і стало основною метою нашої статті.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження теоретичних засад і формування практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки в умовах низьковуглецевого розвитку та розкриття зв'язку між реалізацією низьковуглецевого розвитку та посиленням економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Докризовий період розвитку економіки (2000-2008 рр.) характеризується для світу та України зокрема, як період постійного зростання, що є логічним наслідком сукупності впливів зовнішніх та внутрішніх факторів. Проте вже наступного року відбулись катастрофічні зміни: економіки більшості країн були «уражені» експортоорієнтованістю, а отже зниженням власних економічних позицій, і як наслідок, погіршенням економічного стану світової та державних економік. Що ж до вітчизняної економіки, то світова фінансова криза стала каталізатором для здійснення певних змін і зрушень. Серед головних переваг економіки України, які можуть бути активно використані в процесі боротьби за позиції на міжнародному ринку, основними є підвищення ефективності сільськогосподарського комплексу (в умовах зростання загрози виникнення світової продовольчої кризи), паливно-енергетичного комплексу (активне використання відновлюваних джерел енергії, ефективне використання наявних паливно-енергетичних ресурсів, формування відповідального відношення суспільства до їх використання, тощо), а також переорієнтування промислового комплексу країни на дотримання європейських та міжнародних стандартів.

Останнім часом увага більшості світових науковців-економістів зосереджено на вивченні питання спроможності людства забезпечити свою життєдіяльність в найближчі п'ятдесят років. Найактуальнішими «точками» для наукового вивчення стає катастрофічно швидкі темпи зміни клімату, висока залежність від викопних копалин (в першу чергу, від енергоресурсів), а також абсолютно безвідповідальне використання застарілих технологій. Зі зростанням швидкості науково-технічного прогресу людство потребує збільшення ресурсів для забезпечення цього зросту. Разом з цим, росте обсяг негативного впливу на навколишнє середовище, а саме збільшення обсягів шкідливих викидів, парникових газів, загальносупільної бідності, погіршення екології водних ресурсів, зниження запасів енергоресурсів.

За два останніх десятиліття ідея сталого розвитку була обрана різними країнами світу в якості нової відправної точки для розвитку економіки. Керівництво все більшої кількості країн зосереджують свої зусилля на розробці та впровадженні глобальних, національних та регіональних стратегій сталого розвитку. Проте, реалізація стратегій сталого розвитку в більшості країн знаходиться на початковому етапі, особливо пригнічена ситуація спостерігається в країнах, що розвиваються. Що ж до України, то головною запорукою забезпечення сталого розвитку є вивчення, адаптація та реалізація кращих світових практик. Крім того, від керівництва держави вимагається максимально зосередитись на інституційному та інвестиційному забезпеченні даного розвитку, а також створити передумови для формування «екологічної» поведінки громадян.

Поступове переосмислення дійсності в умовах посткризового розвитку світової економіки, спонукало людство до перегляду власних цінностей і підходів до ведення виробничо-господарської діяльності. Саме тому, за останні роки вчені почали все більше акцентувати власну увагу на тому, що необхідно трансформувати світову економіку на, так звану, «зелену». За визначенням, яке надає ООН, зелена економіка – це орієнтована на результат концепція, яка спрямована на досягнення конвергенції між трьома складовими сталого розвитку. Таким чином, стратегія переходу до «зеленої» економіки потребує більш ґрунтовного розроблення економічних важелів на рівні, як національних економік, так і окремих секторів [8]. Сама модель «зеленої економіки» представляє собою максимально можливе гармонійне поєднання забезпечення потреб людства в економічному зростанні з дотриманням екологічної стабільності довкілля, його безперервним відновленням та збереженням. Маємо зазначити, що передумовами для виникнення економічного напрямку «зелена економіка» було декілька, основною серед яких є світова економічна криза. На думку І.П. Солов'я позитивний ефект "зеленої економіки" в сфері зміни клімату та попередження втрати послуг екосистем доповнюється іншим, який полягає в тому, що довготермінове економічне зростання в "зеленому" сценарії розвитку не буде стримуватися зростаючим дефіцитом природних ресурсів [9].

Серед основних галузей економіки, які потребують зелених інвестицій можна назвати наступні: а) розвиток відновлюваної енергетики та її використання у промисловому комплексі; б) "озеленення" сектору ЖКГ; в) транспорт (розвиток «чистого» громадського транспорту); г) виробництво альтернативного палива; д) перегляд та удосконалення системи управління відходами.

Перехід до «зеленої економіки» має здійснюватися кожною країною відповідно до її стратегії, яка розробляється з урахуванням специфічних рис капіталу країни та рівня її розвитку. Серед основоположних елементів стратегії вчені визначають інституційно-правові рамки реалізації стратегії, інструментарій «зеленої» фіскальної та інвестиційної політик. На нашу думку, також слід потурбуватись про створення нових «екологічних» робочих місць. На сьогоднішній день в більшості розвинутих країнах перехід до нової економіки має пришвидшені темпи. Країни Європи, сходу та США наразі вже розробили та активно впроваджують такі стратегії. Важливу увагу приділено використанню відновлюваних джерел енергетики, зменшенню шкідливого впливу на

навколишнє середовище та зниження рівня емісії вуглецевих газів. Великі компанії поступово переходять на «зелені» інструменти – енергоефективне та енергозберігаюче обладнання, екологічність виробничих процесів, заходи по забезпеченню відповідального управління ланцюгами постачань. В свою чергу, від держави такі підприємства отримують пільгову ставку оподаткування, частина грошових ресурсів у вигляді зеленого податку, повертається до підприємств у вигляді зелених державних інвестицій. Крім того, в деяких державах, такі підприємства об'єднуються у бізнес-інкубатори "зеленого" зростання. Це формує загальнодержавну необхідність суспільства до забезпечення низьковуглецевого розвитку, який відіграє головну роль у зменшенні вуглецевих викидів від виробничо-господарської діяльності та посиленні економічної безпеки країни.

На сьогоднішній день єдиним суттєвим способом, що забезпечить посилення економічної безпеки України є зниження рівня її залежності від викопних копалин. Це можна забезпечити шляхом застосування енергозберігаючих та енергоефективних технологій, а також альтернативних видів палива. На законодавчому рівні більшість європейських країн ратифікувала «зелений» вид виробничо-господарської діяльності та активно підтримує його реалізацію відповідними пільговими фіскальними тарифами. Країна, що мотивує свої підприємства та суспільство переходити до низьковуглецевих видів діяльності, отримує дві головні переваги: виконання власних зобов'язань за Кіотським протоколом та збільшення інвестиційної привабливості держави. В свою чергу, інвестиційна привабливість формує додатковий портфель прямих інвестицій, що надходять до держави (рис.1).

Маємо зазначити, що головною особливістю низьковуглецевого розвитку є мінімізація споживання енергетичних ресурсів підприємствами та населенням, зниження рівня забруднення атмосфери та скорочення емісії парникових газів, при максимальному рівні експлуатації наявних потужностей [10]. На думку вчених [11] процес забруднення атмосфери викидами вуглецевих газів, мінімізація якого є однією з першочергових завдань низьковуглецевого розвитку, є довготривалим «продуктом», який можна співвідносити з показниками кількості населення в даному регіоні, рівня ВВП на душу населення, частки ВВП на одиницю спожитої енергії, частки викидів у відношенні до частки ВВП на одиницю спожитої енергії, споживання енергії на одиницю викидів і питомої витрати енергії ВВП.

На думку Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, запровадження принципів низьковуглецевого розвитку економіки може стати вирішенням проблем глобальної економічної кризи та кліматичних змін. Для протидії зміні клімату потрібна енергетична революція, що має супроводжуватися розвитком інфраструктури із запровадження відновлювальних джерел енергії. Розвиток інфраструктури супроводжуватиметься створенням нових робочих місць і підвищить рівень екологічної безпеки функціонування економіки [12]. Розвиток інфраструктури має бути врахованим керівництвом держави під час розробки та подальшої реалізації національної стратегії низьковуглецевого розвитку. Остання, в свою чергу, може створити додану вартість більшості існуючих стратегій та планів, направлених на зниження рівня негативного впливу країни

на зміну клімату. Проте необхідно врахувати наступний момент – відсутність широкомасштабної поінформованості суспільства та, в першу чергу, бізнес-спільноти може призвести до «інвестиційної неготовності» держави поетапно реалізовувати власну низьковуглецеву стратегію.

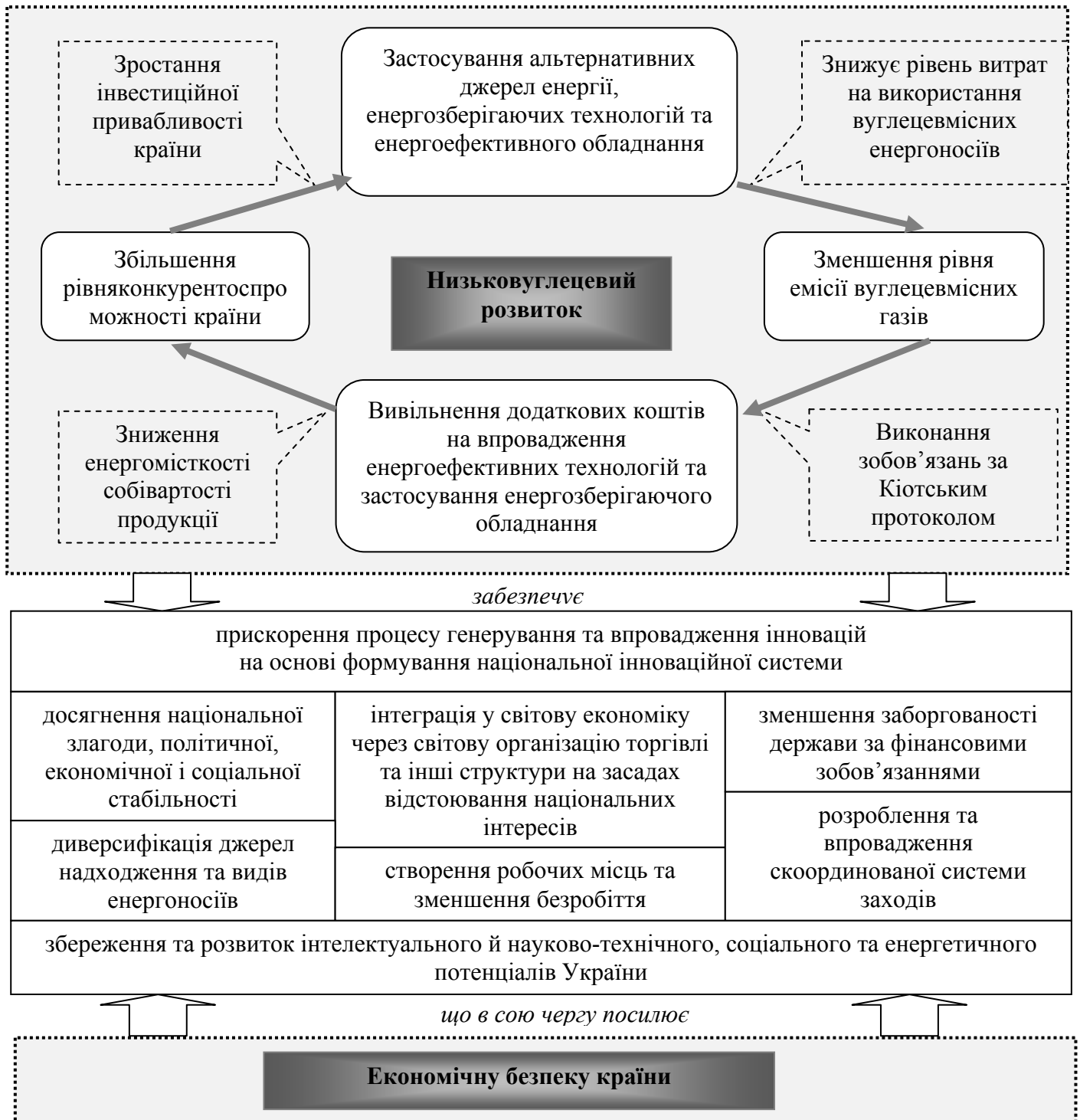

Рис. 1. Залежність між реалізацією низьковуглецевого розвитку та посиленням економічної безпеки держави (Розроблено автором)

Розглянувши основні цілі керівництва країни при реалізації низьковуглецевого розвитку[13] та основні цілі при досягненні та посиленні економічної безпеки [14], можемо зробити висновок, що вони є прямо залежними (рис.2).

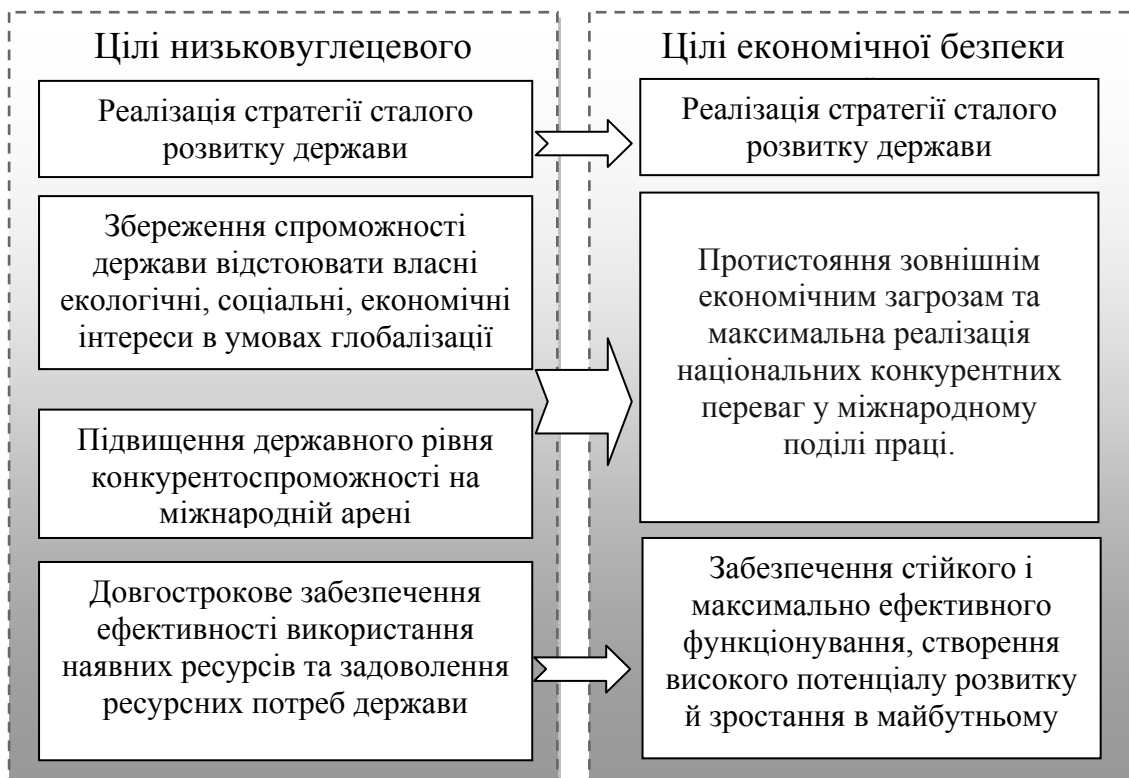

Рис. 2. Взаємозалежність між цілями низьковуглецевого розвитку та економічної безпеки країни (Розроблено автором)

Проаналізувавши судження сучасних вчених-економістів стосовно місця низьковуглецевого розвитку в загальноекономічному розвитку країни, ми дійшли висновку, що забезпеченням сталого розвитку є становлення «зеленої» економіки, яка в свою чергу базується на реалізації заходів низьковуглецевого розвитку [15,16]. Серед основних інструментів низьковуглецевого розвитку, який забезпечує посилення економічної безпеки країни, вчені називають: державні та приватні «зелені» інвестиції; обмін екотехнологіями між країнами; політика державних закупівель, яка стимулює виробництво екологічної продукції; цільова державна підтримка досліджень і розробок; податково-бюджетні реформи; субсидії на екологічне виробництво; усунення торгових бар'єрів для екологічних товарів і послуг.

Попри необхідність якомога швидше змінювати наявний економічний курс розвитку країни, реалізація низьковуглецевого розвитку має ряд обмежень. Недосконала та розпорошена теоретико-методологічна база, а також відсутня стратегія загальнодержавного низьковуглецевого розвитку, призводить до послаблення конкурентних позицій України і, як наслідок, послаблення її економічної безпеки. Перехід до низьковуглецевого розвитку, як і будь-які інші дії, що спрямовані на «екологізацію» економіки в цілому та виробничо-господарської діяльності зокрема, не може проходити окремо від інших самодостатніх процесів суспільного розвитку. Ця ідея має бути включена в загальнодержавну стратегію

економіко-соціального розвитку та відповідати стратегічним планам розбудови конкурентоспроможності країни. На сьогоднішній день головними імперативними напрямками загальнодержавної політики України є дотримання та прискорення темпів економічного розвитку країни, соціалізація економічних процесів, підвищення ефективності ресурсовикористання, а також підвищення конкурентоспроможності регіонів та країни в цілому.

Попри переваги застосування інструментів низьковуглецевого розвитку, маємо зазначити основні ризики та перешкоди для української економіки. По-перше, це відсутність стабільної фінансової спроможності більшості підприємств впроваджувати низьковуглецеві технології. Задля нівелювання даної перешкоди необхідно проаналізувати наявний міжнародний досвід з контрольно-мотиваційних, фіскальних та інвестиційних заходів, які використовуються задля спонукання підприємств до впровадження низьковуглецевого розвитку у виробничу діяльність, та, на основі отриманих результатів, розробити загальнодержавні плани, що стануть основою для державної стратегії. По-друге, на сьогоднішній день в Україні майже повністю відсутнє інституційно-правове забезпечення для переходу до низьковуглецевого розвитку. Ми маємо інвентаризувати правову базу, що регулює питання енергозбереження, зменшення викидів парникових та інших газів у навколишнє середовище, з метою виявлення вузьких місць та формулювання шляхів їх усунення. Так, по кожному з напрямків, що забезпечать ефективну реалізацію низьковуглецевого розвитку, має бути закріплено відповідальний орган виконавчої чи законодавчої влади, має біти чітко розмежовано сфери контролювання, регулювання та реагування на порушення відповідних норм і законів.

По-третє, ми наразі можемо спостерігати практично несвідому поведінку більшості керівників виробничих підприємств, а також населення, яке не спроможне сформувані собі «екологізованого» мислення, яке знайде своє віддзеркалення в повсякденній діяльності. Основним напрямком діяльності в Україні, який зможе мінімізувати негативний вплив такої ситуації, є застосування пілотних низьковуглецевих проєктів в регіонах України, широкомасштабна інформаційна кампанія для населення та інформаційно-навчальна програма для керівників вітчизняних промислових підприємств.

Висновки. Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть слугувати базисом для проведення теоретичного аналізу та забезпечення розробки загальнодержавної стратегії низьковуглецевого зростання, яка наразі відсутня. Саме така стратегія забезпечить постійне посилення економічної безпеки України, а її розробка має бути деталізована до регіонального та «містоутворюючого» рівня. Отримані результати даного дослідження мають практичне значення для керівництва держави, визначаючи чітку взаємозалежність між реалізацією низьковуглецевого розвитку та посиленням економічної безпеки. Також результати дослідження мають практичне значення для керівників вітчизняних та зарубіжних промислових підприємств, оскільки саме на їх мікрорівні забезпечується реалізація основних інструментів низьковуглецевого розвитку, а саме використання енергоефективного

обладнання, енергозбереження та зниження рівня емісії вуглецевмісних газів. Застосування цих інструментів дасть змогу керівництву підприємств вивільнити додаткові кошти для посилення економічної безпеки підприємства, а місцевій та обласній владі – для посилення позиції регіону та держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Буравльов Є. Сталий (низькоентропійний) розвиток: український вимір / Є. Буравльов // Вісник НАН України. – 2010. – №9. – С. 12-23.
2. Henderson N. Growing the green economy globally / Н. Henderson // International Journal of Green Economics. – 2007. – №3/4. – Р. 276-298.
3. Robertson J. The new economics of sustainable development: Report for the European Commission / J. Robertson. - <http://www.jamesrobertson.com/book/neweconomicsofsustainabledevelopment.pdf>
4. Степаненко Б. В. Зелений бізнес в Україні: становлення та фінансування / Б. В. Степаненко // Економічний часопис–XXI. – 2010. – №9-10. – С. 21-24.
5. Татаркин А. И. Экономическая безопасность региона: единство теории, методологии, исследования и практики / А. И. Татаркин. – Екатеринбург, 1997. – 237с.
6. Новий курс: реформи в Україні 2010-2015. Національна доповідь / за ред. В. М. Геєця. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
7. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування : [у 2 т.] / [Б. М. Данилишин, А. В. Степаненко та ін.] ; за ред. Б. М. Данилишина. – Т. 1. Природно-техногенна (екологічна) безпека. – К. : Наук. думка, 2008. – 392 с.
8. Айріс Р. Зелена економіка. Назустріч сталому розвитку та знищенню бідності. [електронний ресурс]. / Айріс Р., Бес Б., Басі С., Клементс П. - Режим доступу: <http://www.unep.org/greenecomony>
9. Соловій І.П. Політичний курс "зеленої економіки" у контексті переосмислення та імплементації ідей сталого розвитку./ Соловій І.П.// Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.- С. 196 – 205.
10. Our Energy Future Creating a Low Carbon Economy: UK Energy White Paper/ UK Department of Tradeand Industry.- London, 2003. – 142p. - <http://db.world-nuclear.org/reference/pdf/ourenergyfuture.pdf>
11. Guiyang Z. Analysis on the approach and potential of developing low carbon economy in China / Z. Guiyang. // International Technical and Economic Research. - 2005. - №8(3). - P. 79-87.
12. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія / В. Г. Потапенко. – К., 2012. – 360 с.
13. Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її реалізації: Праці IV міжнар. наук.-практ. сем., 23–26 жовт. 2012 р. / за ред. Є.М. Письменного, В.М. Шаповала. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 205 с.
14. Система економічної безпеки держави / за ред. А. І. Сухорукова. – К. : ВД «Стилос», 2009. – 685 с.
15. Kennet M., Heinemann V. (2006) GreenEconomics, SettingtheScene. //International Journal of Green Economics. - 2006. - №1/2. - Vol 1. – P. 68-102. - <http://www.inderscience.com/www/pdf/ijge/ijge2006v1n12pp68-102.pdf>
16. Потапенко В. Г. "Зелена" економіка в системі стратегічних пріоритетів безпечного розвитку України. / Потапенко В. Г. //Економічний часопис - XXI . - 2012. - №3-4. - С. 9-11 .